

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเพื่อพัฒนาโมเดลเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้สรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และนำเสนอเนื้อหาแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

1.1 การวิจัยปฏิบัติการ

1.2 การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

ตอนที่ 2 รูปแบบเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทั่วไป

2.2 รูปแบบเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทั่วไป

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการ

ตอนที่ 1 การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

1.1 การวิจัยปฏิบัติการ

1.1.1 ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ

จากการศึกษาความหมายของนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศเกี่ยวกับ ความหมายของวิจัยปฏิบัติการ นักวิจัยแต่ละท่านได้ให้ความหมายไว้หลากหลาย (Kemmis and McTaggart, 1998; Reason & Bradbury, 2001 cited in Stringer 2004; Stringer, 1996; Creswel, 2002; Mill, 2000 cited Mill, 2003) แต่สามารถสรุปได้ 4 ความหมาย ดังนี้

1) การวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง การทำวิจัยเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกิดจากการทำงานปกติ ผลการวิจัยที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงการทำงานเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

2) การวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพของตนเอง และเพื่อแสวงหาคำตอบจากการวิจัย จากนั้นก็นำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการทำงานของตน

3) การวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง การวิจัยแบบร่วมมือ กล่าวคือ เป็นกระบวนการวิจัยที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินการปฏิบัติงาน การสะท้อนผลการปฏิบัติงาน (reflecting) และการให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อนำไปปรับเปลี่ยนแผนการทำงาน และพัฒนาการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

4) การวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง การวิจัยแบบวงจรต่อเนื่อง กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง มีการสะท้อนผลการทำงานของตนเองที่มีลักษณะเป็นขดลวด (spiral of self – reflection)

1.1.2 รูปแบบของการวิจัยปฏิบัติการ

จากการศึกษารูปแบบวิจัยปฏิบัติการจากแนวคิดของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ (Calhoun, 2000; Kemmis, 1988; นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2543 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวาณิช 2547, 2548) ผู้วิจัยได้สรุปรูปแบบวิจัยปฏิบัติการที่มีความสอดคล้องและมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ดังนี้

1) การวิจัยแบบไม่เป็นทางการ (informal research) เป็นรูปแบบการวิจัยที่มีรูปแบบไม่เคร่งครัดเหมือนการวิจัยแบบเป็นทางการ วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยเพื่อมุ่งตอบคำถามวิจัยเป็นสำคัญ สำหรับแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วซึ่งได้มาจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนปกติ จึงทำให้รูปแบบการวิจัยนี้มีความเป็นไปได้สำหรับการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน และในการนำเสนอผลการวิจัยผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องนำเสนอเต็มรูปแบบ 5 บท โดยเน้นให้มีความครอบคลุมเพียงประเด็นสำคัญ

2) การวิจัยปฏิบัติการเชิงปฏิบัติจริง (practical action research) เป็นการวิจัยที่เน้นให้ผู้ปฏิบัติทำวิจัยเพื่อช่วยในการปรับปรุงประสิทธิภาพของการทำงาน มุ่งสร้างความเข้าใจและพัฒนาวิชาชีพให้กับผู้ปฏิบัติ โดยมีนักวิจัยภายนอกแสดงบทบาทเป็นที่ปรึกษาด้านกระบวนการวิจัยและในกระบวนการวิจัยมีการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสะท้อนผลและคิดวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการทำงานของตนเอง ดังนั้น รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการเชิงปฏิบัติจริงจึงมีความเหมาะสมสำหรับการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนทั้งนี้เนื่องจากครูในโรงเรียนได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย มีโอกาสเสนอความคิดในประเด็นปัญหาวิจัยอันเนื่องมาจากการปฏิบัติงานของครูและสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ได้จริง

3) การวิจัยปฏิบัติการแบบรวมพลัง (collaborative action research) เป็นการวิจัยที่ดำเนินการเป็นกลุ่ม ผู้วิจัยประกอบด้วยกลุ่มครู ผู้บริหารและนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยหรือบุคลากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือเน้นที่ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในห้องเรียน

4) การวิจัยปฏิบัติการระดับโรงเรียน (schoolwide action research) เป็นการวิจัยที่ดำเนินงานโดยผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรทางการศึกษา และอาจมีหน่วยงานภายนอกโรงเรียนเข้าร่วมด้วย เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นต้น ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโรงเรียนและสภาพแวดล้อมในโรงเรียน

1.2 การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

1.2.1 ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

จากการศึกษาความหมายของการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย (Action Research Network, Ireland, 1999; Basse, 1986; Dick, 2000; Newman, 2000; Mettetal, 2001 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวานิช, 2548) แต่มีความหมายหลักที่ตรงกัน สามารถสรุปได้ดังนี้

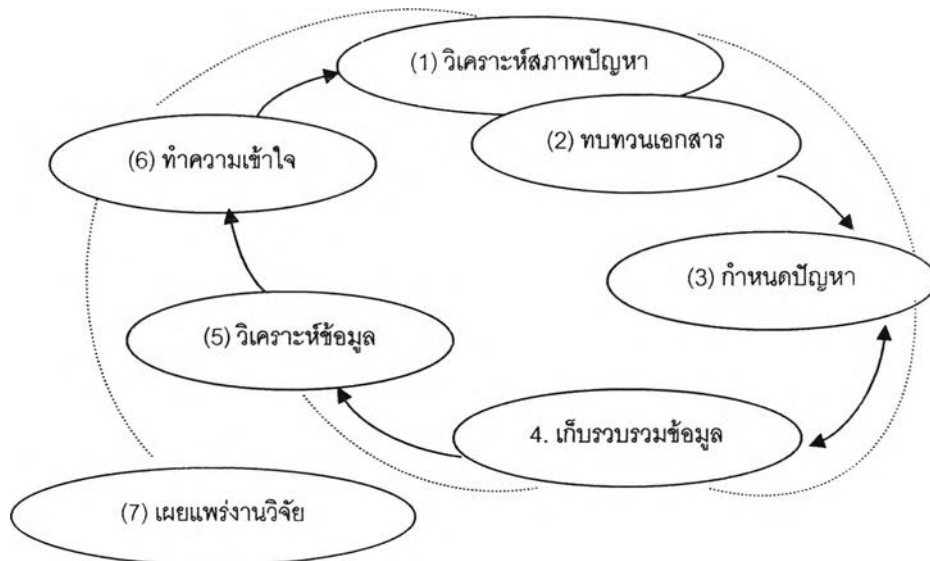
การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน หมายถึง การดำเนินการวิจัยโดยใช้การวิจัยปฏิบัติการและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อค้นหาวิธีการที่ดีที่สุดในการพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน และช่วยให้ครูได้รับรู้การสะท้อนกลับจากการปฏิบัติงานของตนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองของครู รวมทั้งเป็นกระบวนการที่ทำให้ครูได้เรียนรู้วิธีแสวงหาความรู้จากการสะท้อนผลการปฏิบัติงานของตน และการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนเป็นการวิจัยที่มีวิธีการดำเนินการวิจัย (research methodology) อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียนและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน ซึ่งเป็นการวิจัยที่ต้องทำอย่างรวดเร็ว และนำผลการวิจัยไปใช้ในชั้นเรียนได้ทันที

1.2.2 กระบวนการในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

กระบวนการในการทำวิจัยในชั้นเรียนมีผู้เสนอขั้นตอนในการดำเนินงานไว้หลากหลาย (Freeman, 1998; Sagor, 2000 อ้างถึงใน สุพรรณิ สนิโพธิ์, 2546; Mettetal, 2001) จากการศึกษาสามารถสรุปขั้นตอนการทำวิจัยได้ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียน โดยเริ่มคิดในประเด็นเล็ก ๆ ที่สามารถใช้ในการปฏิบัติได้ หรือง่ายต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น
- 2) การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถเลือกใช้ฐานข้อมูลต่าง ๆ ในการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นข้อมูลทฤษฎี เช่น ERIC
- 3) การกำหนดปัญหาวิจัยที่คิดว่าสามารถวิจัยได้ และวางแผนเกี่ยวกับยุทธวิธีในการวิจัย (research strategy)
- 4) การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเน้นการใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ได้แก่ คะแนนสอบ ระดับผลการเรียน
- 5) การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น ผลการวิเคราะห์จะให้ความรู้ซึ่งสามารถนำมาใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้
- 6) การทำความเข้าใจกับสารสนเทศที่ได้ค้นพบ ทั้งนี้เพื่อนำไปช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับยุทธวิธีการสอน การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การฝึกปฏิบัติ การสร้างเครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างออกไป
- 7) การแลกเปลี่ยนข้อค้นพบ ด้วยการนำเสนอผลงานการวิจัยเผยแพร่ไปที่ JoSoTL ERIC NLIH หรือสิ่งตีพิมพ์ทั่วไป

จากการศึกษาขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันพบว่าโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะของการดำเนินการวิจัยเป็นวงจร รวมทั้งได้นำมาใช้ในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนด้วย และจากกระบวนการในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนสามารถแสดงเป็นแผนภาพวงจรการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนได้ (Lewin,1947;Elliot, 1991; Kemmis, 1988; Freeman, 1998; Dick, 2000 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวานิช, 2548) ดังแผนภาพที่ 2.1

แผนภาพที่ 2.1 วงจรวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน (Classroom Action Research Spiral)

ตอนที่ 2 รูปแบบเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

2.1.1 ความหมายของเครือข่าย

คำว่า "เครือข่าย" มีความหมายที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการแต่ละท่านได้นำเสนอไว้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปได้ดังนี้

เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ๆ ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543; Pearsal & Trumble, 2003) โดยกลุ่มของคนหรือองค์กรนั้น ต้องมีความสมัครใจในการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน มีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างโดยคนหรือองค์กรสมาชิกอย่างมีความเป็นอิสระ และที่สำคัญคือความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีความเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ (Starkey,1997 อ้างถึงใน ขนิษฐากาญจนรังษิณนท์, 2548) และเครือข่ายจะมีการดำรงอยู่ยาวนานด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่

ต่อเนื่อง สมาชิกในเครือข่ายมีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นและมีความมุ่งมั่นและรับผิดชอบร่วมกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

เครือข่ายวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง การทำวิจัยปฏิบัติการที่มีรูปแบบการทำงานเป็นเครือข่าย เชื่อมโยงของกลุ่มนักวิจัย ประกอบด้วย กลุ่มครูในโรงเรียน อาจารย์มหาวิทยาลัย พนักงานธนาคาร และกลุ่มคนในสาขาอาชีพอื่น ๆ ร่วมกันในการทำวิจัยปฏิบัติการเพื่อแสวงหาข้อค้นพบและนำไปใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการปฏิบัติงานของตน และการร่วมกันวิจัยในรูปแบบเครือข่ายเป็นการทำวิจัยร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายโดยผ่านกิจกรรมที่เครือข่ายจัดขึ้น โดยมีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำวิจัย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำวิจัยซึ่งกันและกัน (Stringer, 1996; Action Research Network Ireland, 1999; Gunter, 2001; Ainscow et al, 2003, 2004)

2.1.2 พัฒนาการของเครือข่ายในสังคมไทย

กระบวนการทำงานใด ๆ ก็ตามมีจุดเริ่มต้นมาจากการรวมกลุ่มกันของคนเพียงไม่กี่คนในบางเขตพื้นที่ และเริ่มมีการพัฒนาขยายเป็นหน่วยที่ใหญ่ขึ้นจนพัฒนากลายเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงถึงกันเพื่อการประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม ความเป็นมาของเครือข่ายในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการที่มีความหลากหลายและมีความเป็นมาที่ยาวนาน และมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น (คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545; ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545; สุทธิชัย ออบอุ้น, 2548) สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 พัฒนาการของเครือข่ายในประเทศไทย

ช่วงเวลา	พัฒนาการของเครือข่าย
ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475	มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาคประชาชน ภายใต้การเชื่อมโยงของกลุ่มคนในชุมชนเล็ก ๆ ที่พึ่งพาอาศัยกัน เป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงเรื่องราวของผู้คนในสังคม โดยอาศัยพื้นที่แหล่งทำมาหากินในการสานต่อความสัมพันธ์
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475	ขบวนการของเครือข่ายของภาคประชาชนไม่ได้เกิดมากนัก แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการรวมตัวของชนชั้นกลางที่เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการพัฒนาประเทศ ซึ่งในยุคนี้ ได้มีการเสนอแนวคิดการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นฐานความคิดในการพัฒนาสังคมไทยในเวลาต่อมา
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-2 (2504 - 2509, 2510 -2514)	เกิดกระบวนการจัดตั้งกลุ่มและเครือข่ายภาคประชาชนอย่างมากมาย มีการส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิต โดยได้มีการจัดตั้งกรมการพัฒนาชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2505 เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3-4 (2515 – 2519, 2520 - 2524)	มีแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม และเครือข่ายของภาคประชาชน แต่สถานการณ์ทางการเมืองไม่เอื้ออำนวยต่อการเกิดการรวมตัวเป็น องค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชน จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนากระบวนการเครือข่ายที่ต่อเนื่องได้
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525- 2529)	ได้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมากขึ้น แต่ผลสำเร็จเกิดขึ้นในเฉพาะบางจุด มีแนวทางพัฒนาขององค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในชุมชนชนบท และให้ความสนใจเรื่องการพึ่งตนเอง มีการเชื่อมโยงองค์กรชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่เดียวกันหรือมีปัญหาเดียวกัน ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากขึ้น มีลักษณะของการสร้างเครือข่ายทั้งในเชิงพื้นที่ และเชิงประเด็น ซึ่งเป็นการปูทางไปสู่การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนในรูปแบบ ต่าง ๆ ในเวลาต่อมา
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530 -2534)	การรวมตัวขององค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชนขยายใหญ่ขึ้น มีการเชื่อมโยงกับภาคีต่าง ๆ และมีเป้าหมายในการทำงานที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการของเครือข่าย
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535 - 2539)	ประชาชนมีการตื่นตัวในทางการเมือง และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดและความสัมพันธ์ของกลุ่ม องค์กรชุมชน และเครือข่ายภาคประชาชนกับหน่วยงานของรัฐในระยะต่อมา
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 - 2544)	มีการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานของภาครัฐ มีแนวคิดให้ชุมชนเป็นแกนนำในการพัฒนาตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนถึงระดับนโยบาย ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโยงองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่หลากหลาย มีการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยที่มาของสมาชิกสภาที่ปรึกษามาจากตัวแทนขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชนใน 5 ภาคฐาน คือ กลุ่มในภาคธุรกิจ ภาคบริการ ภาคสังคม ภาคเกษตร และฐานทรัพยากร ซึ่งกระบวนการนี้ได้เสริมสร้างให้ภาคประชาชนมีการรวมตัวกันและจัดตั้งเป็นเครือข่ายภาคประชาชนตาม 5 ภาคฐาน
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 - 2549)	ได้อัญเชิญ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนา และการบริหารประเทศ โดยมีแนวทางการส่งเสริมองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคม มีการเชื่อมโยงการพัฒนาชนบทอย่างเกื้อกูล สนับสนุนให้องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้ดำเนินการดูแลรักษาและปกป้องสิทธิของชุมชนในการจัดการเชิงพื้นที่มากขึ้น และปัจจุบันมีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายด้วยระบบเทคโนโลยี เช่น อินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นเครื่องสนับสนุนให้มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันมากขึ้น

การเกิดขึ้นของเครือข่ายในประเทศไทยมีตั้งแต่สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และมีพัฒนาการดำเนินงานเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเครือข่ายเกิดขึ้นได้เนื่องจากกลุ่มของบุคคลต้องการรวมตัวกันเพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจากการสร้างเครือข่ายของภาคประชาชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ และต่อมาเริ่มมีเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างภาคประชาชนและหน่วยงานของรัฐ และในปัจจุบันระบบเครือข่ายมีการขยายออกไปในระดับที่กว้างขวาง โดยมีการประสานความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายด้วยกัน

และองค์กรต่าง ๆ เพื่อร่วมมือกันในการสร้างผลประโยชน์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันทั้งด้านความรู้ทางทฤษฎีและการปฏิบัติ

2.1.3 องค์ประกอบของเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) ได้กล่าวว่า ในการสร้างเครือข่ายของการทำงานร่วมกัน จำเป็นต้องมีองค์ประกอบของเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (common perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุการณ์เข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในปัญหา และมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายมีความต่อเนื่องเพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างยากลำบากเพราะต่างคนต่างก็ใช้กรอบการมองโลกคนละกรอบเหมือนใส่แว่นตาทันคนละสี ย่อมมองปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นไปคนละทิศทาง แต่ทั้งนี้มิได้ความหมายว่าสมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถจะมีความคิดเห็นแตกต่างกันเพราะมุมมองที่แตกต่างย่อมมีประโยชน์ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ในการทำงาน แต่ความคิดที่แตกต่างนี้สมาชิกเครือข่ายยอมรับกัน มิฉะนั้นความแตกต่างที่มีอยู่จะนำไปสู่ความแตกแยกในที่สุด

2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) วิสัยทัศน์ร่วมเป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมี เป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ ในทางตรงข้าม เมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือ เป้าหมายส่วนตัว ขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่ายพฤติกรรมปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้นแม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แม้อาจไม่ได้ซ้อนทับอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

3) การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมกันที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้น การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน ได้แก่ เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข และความพึงพอใจ กล่าวโดย

สรุปก็คือ การที่จะดึงใครเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเครือข่ายจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม และในหลายกรณีอาจเป็นการพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะเรียกกร้อง แม้ผลประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับอาจมาน้อยแตกต่างกัน แต่ทุกคนได้รับผลประโยชน์ เมื่อใดสมาชิกได้รับประโยชน์ร่วม หรือเมื่อเขาคิดคำนวณแล้วเขาเสียมากกว่าได้ เขาก็จะเริ่มถอยตัวเองออกจากเครือข่ายไปหรือเมื่อเขาได้รับการสนองตอบต่อความต้องการ ที่มีอย่างสมบูรณ์แล้ว เขาก็จะออกไปจากเครือข่ายในที่สุด ประเด็นสำคัญอีกประการก็คือ ผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับต้องเพียงพอสำหรับเขาในการที่จูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติจริง โดยไม่ได้มีส่วนร่วมแบบประดับที่มีเพียงตำแหน่งหรือรายชื่อในเครือข่ายแต่ไม่มีการเข้าร่วมปฏิบัติจริงในเครือข่าย

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย นับเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายในเครือข่าย (all stakeholders in network) ย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน (equal status) ในฐานะของ "หุ้นส่วน (partner)" ของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) หมายความว่า หากการรวมตัวเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นหน่วยงานภาครัฐ ก็ต้องวางสถานะของตนเองเทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่ายมิใช่การวางตัวเป็นเจ้านายเหนือประชาชน อย่างไรก็ตามแม้จะยากในทางปฏิบัติในหลาย ๆ กรณีเพราะต้องอาศัยการเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่าย และการสร้างบริบทแวดล้อมอื่น ๆ เข้ามาประกอบด้วย แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำหากต้องการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง

5) การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่องก็คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกันโดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเสริมจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายต่างคนต่างอยู่ ตัวอย่างเช่น นักวิชาการที่เข้าใจสภาพท้องถิ่นเข้าไปทำการวิจัยวิจัยร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ในขณะที่ประชาชนในท้องถิ่นก็ให้ข้อมูลและความร่วมมือในการศึกษาวิจัย หรือการที่มูลนิธิขององค์กรธุรกิจช่วยสนับสนุนด้านการเงินแก่องค์กรประชาชน ขณะเดียวกันความสำเร็จขององค์กรประชาชนก็สร้างชื่อเสียงแก่องค์กรธุรกิจนั้นด้วย

6) การพึ่งอิงร่วมกัน (interdependence) คือการเติมเต็มในส่วนที่ขาดในแต่ละฝ่าย ทั้งนี้เนื่องจากทุกฝ่ายต่างมีข้อจำกัดในการทำงาน และมีประสบการณ์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือเนื่องจากธรรมชาติความจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน และกำลังคน สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้น

สมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนาจำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคน จึงจำเป็นต้องดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7) การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียนหรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (reciprocal exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็ยิ่งเกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น (highly integrated) นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น จะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น องค์ประกอบข้างต้น ไม่เพียงจะเป็นประโยชน์ในการนำไปช่วยจำแนกระหว่างเครือข่ายแท้กับเครือข่ายเทียมเท่านั้นหากยังช่วยแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วย

ดังนั้น องค์ประกอบของเครือข่ายจึงต้องมีการรับรู้มุมมองร่วมกัน มีวิสัยทัศน์ในทิศทางเดียวกัน มีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน และเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดเฉพาะในวงแคบ ๆ การก่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่การเติมเต็มและการพึ่งพิงร่วมกัน อันก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในระดับที่แน่นแฟ้น ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ องค์ประกอบเหล่านี้นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของเครือข่าย

2.1.4 รูปแบบของเครือข่าย

Starkey (1997, อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์, 2548) เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์

1) คุณลักษณะของสมาชิก เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวานักวิจัยหรือวิศวกร บางเครือข่ายรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวานา (ประกอบด้วยคนที่เป็ชาวานาเท่านั้น) บางเครือข่ายก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกันหรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวานา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

2) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

3) วัตถุประสงค์ของเครือข่าย เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่ายบางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรมหรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อการแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคมและเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

4) การจัดการเครือข่าย บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรแทนที่เป็นศูนย์กลางเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิกเครือข่าย ไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีความโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

จากการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอรูปแบบของเครือข่ายไว้ ดังนี้

1) รูปแบบที่เกิดจากการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกัน เช่น เครือข่ายสถานศึกษา เครือข่ายสถานศึกษากับชุมชน เครือข่ายสถานศึกษากับองค์กรเอกชน เครือข่ายครู เครือข่ายผู้ปกครอง ฯลฯ ซึ่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดระบบและแนวทางปฏิบัติ รูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น รวมตัวกันเองตามความสนใจซึ่งส่วนใหญ่จะมีความยั่งยืนมากกว่า เนื่องจากเป็นความสนใจที่แท้จริง

2) รูปแบบเครือข่ายตามสถานที่ มี 2 รูปแบบ ได้แก่ เครือข่ายภายในสถานศึกษา และเครือข่ายนอกสถานศึกษา

3) รูปแบบเครือข่าย โดยพิจารณาจากลักษณะของโครงสร้างและเป้าหมายของระบบการศึกษา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ ในระบบ นอกระบบ และตามอัยาศัย

ที่กล่าวมาข้างต้น รูปแบบเครือข่าย ประกอบด้วย คุณลักษณะของสมาชิกที่ทำงานในระดับเดียวกันแบบเครือข่ายแนวราบ หรือทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันแบบแนวตั้ง มีสมาชิกแบบบุคคล องค์กร สถาบัน หรือปะปนกัน ในด้านพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้น เริ่มจากระดับชุมชน ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ในด้านวัตถุประสงค์ของเครือข่าย อาจมีขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

การวิจัยการศึกษา ผูกอบรม กระตุ้นสังคม รวมทั้งผลักดันนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และในด้านการจัดการเครือข่าย กล่าวโดยสรุปมี 2 รูปแบบ คือแบบรวบอำนาจและกระจายอำนาจ จากการระดมความคิดเห็นโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้เสนอรูปแบบของเครือข่ายที่เกิดจากการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกัน รูปแบบเครือข่ายตามสถานที่ และรูปแบบเครือข่ายตามลักษณะของโครงสร้างและเป้าหมายของระบบการศึกษา

2.1.5 ประเภทของเครือข่าย

เครือข่ายเป็นรูปแบบการทำงานในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันในแนวราบระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยการระดมสรรพกำลังซึ่งรวมถึงคน สติปัญญา ความสามารถ และทรัพยากรในการทำงานเพื่อเอาชนะอุปสรรคที่เป็นจุดอ่อนของระบบการทำงาน ดังกล่าวข้างต้นและเป็นแนวทางที่ตรงกับแนวคิดของการพัฒนาปัจจุบันที่ให้ยึดพื้นที่ประสานภารกิจและร่วมทรัพยากร (Area, Function, Participation) เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนา

Alter and Hage (2533 อ้างถึงใน กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย, 2548) ได้ให้แนวคิดไว้ว่าลักษณะของเครือข่าย มีดังนี้

1) เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (cognitive structures) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความรู้ ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

2) องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (hierachy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์กรอาจไม่เท่ากัน

3) องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (division of labour) การที่องค์กรเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพิงแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้นหากองค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากได้แสดงความสามารถก็จะนำไปสู่การพึ่งพิงการแบ่งงานกันทำ ทั้งยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย

4) ความเข้มแข็งขององค์กรการร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของเครือข่าย ดังนั้นการพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

5) องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการกันเอง (self-regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวราบ จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย หมายถึง การตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

6) ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ ศรัทธา และความไว้วางใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิด

เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาพร้อมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

นฤมล นิราทร (2543) กล่าวว่า การจำแนกประเภทของเครือข่าย สามารถกระทำได้หลายมิติ ดังนี้

1) ตามพื้นที่ดำเนินงาน เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ภาคและระดับประเทศ

2) ตามประเภทกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

3) ตามอาชีพ หรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายกลุ่มเครือข่าย ครูพิทักษ์สิทธิเด็ก พระสงฆ์ เครือข่ายสาววัดนรกเรียน ฯลฯ

4) ตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ การจำแนกโดยใช้เกณฑ์นี้จะทำให้เกิดเครือข่าย 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง และเครือข่ายตามแนวนอน

4.1) เครือข่ายตามแนวตั้ง หมายถึง เครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะเป็นช่วงชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน มีองค์กรที่มีสถานภาพสูงกว่าและอยู่ในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรที่เป็นลูกข่าย เครือข่ายตามแนวตั้งพบมากในองค์กรธุรกิจ เช่น เครือข่ายแฟรนไชส์ต่าง ๆ ซึ่งลูกข่ายต้องพึ่งพาบริษัทแม่ในเรื่องเครื่องหมายการค้า ขณะที่ลูกข่ายต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับประโยชน์ที่จะได้จากแม่ข่าย

4.2) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ต่าง ๆ ภายในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การติดต่อภายในเครือข่าย เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลหรือองค์กรหรืออาจจะมีองค์กรทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเครือข่าย เช่น จัดประชุม กระจายข่าวสารข้อมูล หรือเป็นแกนกลางเมื่อต้องการมีการปฏิบัติการร่วมกัน องค์กรประสานงานนี้ก็ยังมีสถานภาพเท่าเทียมกับองค์กรอื่น ๆ ภายในเครือข่าย เครือข่ายในงานพัฒนาส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายตามแนวนอน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 อ้างถึงใน สุทธิชัย อบอุ่น, 2548) ได้แบ่งเครือข่ายออกเป็นประเภทต่าง ๆ โดยใช้เกณฑ์ประยุกต์กับเครือข่ายเพื่อปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ประเภทของเครือข่าย

เกณฑ์การแบ่ง	ประเภทของเครือข่าย
ขนาดของกลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายร่วม (total network) - เครือข่ายย่อย (sub network)
พื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายระดับหมู่บ้านในพื้นที่ตำบล - เครือข่ายระดับหมู่บ้านข้ามพื้นที่ตำบล - เครือข่ายระหว่างตำบลในอำเภอใดอำเภอหนึ่ง - เครือข่ายระดับตำบลข้ามพื้นที่อำเภอ - เครือข่ายระดับอำเภอในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง - เครือข่ายระดับอำเภอข้ามพรมแดนจังหวัด - เครือข่ายระหว่างจังหวัดในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง
ประเด็นที่สนใจร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายประเด็นที่น่าสนใจอาจแบ่งได้หลากหลาย เช่น เครือข่ายการศึกษาทางเลือก เครือข่ายการเรียนรู้
วิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการแบ่งตามวิชาชีพของสมาชิกในเครือข่าย เช่น เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายครู-อาจารย์ เครือข่ายนักธุรกิจ เป็นต้น
บทบาทของกลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการพิจารณาถึงบทบาทหลักที่เครือข่ายนั้นดำเนินการอยู่ เช่น เครือข่ายการศึกษาวิจัยเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายผู้สนับสนุนด้านการเงิน
ลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย	<p>เกิดได้สองทางหลัก คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายแนวนอน - เครือข่ายแนวตั้ง
ระดับความผูกพัน	<p>แบ่งได้เป็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - เครือข่ายที่มีความผูกพันใกล้ชิดในระดับสูง - เครือข่ายที่มีความผูกพันใกล้ชิดในระดับรอง - เครือข่ายที่มีความผูกพันในระดับห่างไกล

ที่มา: เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543)

2.1.6 กระบวนการสร้างเครือข่าย

ผู้วิจัยได้ศึกษาการดำเนินงานของเครือข่ายต่าง ๆ ที่เป็นเครือข่ายทางสังคม สามารถสรุปกระบวนการสร้างเครือข่าย โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ของเครือข่าย การกำหนดแผนปฏิบัติการ การกำหนดขั้นตอนการดำเนินงาน และการกำหนดบทบาทของสมาชิกในเครือข่าย

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์ของเครือข่าย

วัตถุประสงค์หลักที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย มีดังนี้ (1) เพื่อประสานเชื่อมโยงเครือข่ายให้เกิดพลังในการทำงานร่วมกัน (2) เพื่อดำเนินการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย (3) เพื่อผลักดันให้เกิดการวิจัยสร้างองค์ความรู้ที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในเครือข่าย (4) เพื่อดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนฐานองค์ความรู้จากการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ (5) เพื่อประสานให้เกิดวิสัยทัศน์ร่วมกันระหว่างเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของเครือข่ายคล้ายคลึงกัน (6) เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจของเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้สามารถรักษาทิศทางการดำเนินงานของเครือข่ายให้บรรลุเป้าหมาย (เสรี พงศ์พิศ, 2548 และอมรวิชัย นาครทรรพ, 2547)

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดแผนปฏิบัติการภายในเครือข่าย

การกำหนดแผนปฏิบัติการในการพัฒนาเครือข่ายที่สอดคล้องกับการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ (1) ควรมีการจัดตั้งกลุ่มการวิจัย (research work group) (2) สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาเครือข่ายและแก้ปัญหาได้จริงในชั้นเรียน (3) มีการเผยแพร่การวิจัยไปสู่สมาชิกในระบบเครือข่ายอย่างทั่วถึง (4) ประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายอื่น ๆ เพื่อการพัฒนาทั้งในด้านการศึกษาและการวิจัย (5) ประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศในด้านการศึกษาและการวิจัย รวมทั้งเชื่อมโยงสื่อสารกับเครือข่ายการศึกษาและเครือข่ายวิจัยอื่น ๆ (6) พัฒนาให้มีระบบการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในระดับประเทศและระดับนานาชาติ (สำนักงานบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา, 2545)

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานของเครือข่าย

จากการศึกษาขั้นตอนการดำเนินงานของเครือข่ายทั่วไป (อรรถณพ พงษ์วาท, 2539) สามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินงานที่สามารถนำไปใช้ในการสร้างเครือข่ายวิจัย ได้แก่ (1) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกในเครือข่ายด้วยตนเองเป็นระยะ ๆ (2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเครือข่ายวิจัยอื่น ๆ โดยเลือกใช้รูปแบบและวิธีการที่แต่ละเครือข่ายพิจารณาเห็นว่าเหมาะสม (3) ร่วมกับเครือข่ายวิจัยอื่น ๆ จัดทำรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือ มีการแบ่งงาน และประสานความร่วมมือในการรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ บนพื้นฐานของสภาพที่เป็นจริง (4) ร่วมกับเครือข่ายอื่น ๆ จัดทำโครงการ แผนงาน และกิจกรรมของเครือข่าย ตามกรอบของแผนการดำเนินงาน

ของเครือข่าย และ (5) ร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานตามโครงการและแผนการดำเนินงานของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดบทบาทของสมาชิกในเครือข่าย

จากการศึกษาบทบาทของสมาชิกที่ควรปฏิบัติในระหว่างการทำงานร่วมกันภายในเครือข่ายทางสังคมทั่วไป พบว่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับเครือข่ายวิจัยได้ (Nichol, 2002) ซึ่งแนวทางในการกำหนดบทบาทของสมาชิกมีดังต่อไปนี้

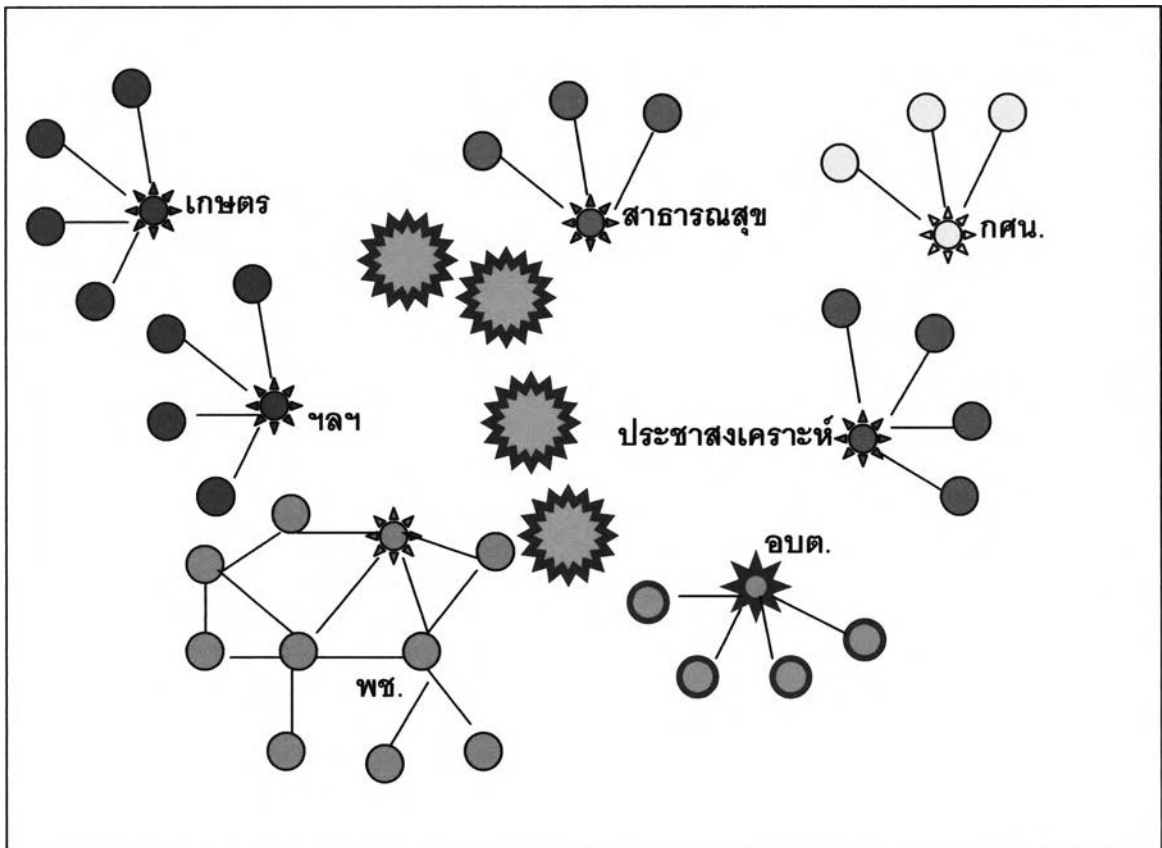
- (1) ควรกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน กล่าวคือ การทำงานในส่วนที่ตนรับผิดชอบให้ดีที่สุดโดยไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ
- (2) ควรปฏิบัติตนให้สมาชิกร่วมเครือข่ายคนอื่น ๆ มีความประทับใจ
- (3) ควรพิจารณาว่าต้องการร่วมเครือข่ายกับใครบ้าง และพยายามค้นหาบุคคลที่ควรนำไปเป็นแบบอย่างและควรร่วมงานกับสมาชิกที่มีแนวคิดร่วมกันในทางบวก
- (4) ควรขอความช่วยเหลือจากสมาชิกร่วมเครือข่ายเพื่อให้ทราบแนวทางการทำงาน และช่วยส่งเสริมให้เพื่อนมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น
- (5) ควรมีการเพิ่มพูนความรู้ด้วยการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้กับสมาชิกร่วมเครือข่ายคนอื่น ๆ
- (6) ควรเปิดใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกร่วมเครือข่ายด้วยความตั้งใจ และนำแบบอย่างที่ดีไปเป็นแนวทางในการทำงานของตนให้มีประสิทธิภาพ
- (7) ควรรู้จักการเรียนรู้การทำงานผสมผสานกับความพอใจในงานที่กำลังทำอยู่
- (8) ควรฝึกฝนการพูดเพื่ออธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างสั้น ๆ กระชับ ได้ใจความและเข้าใจได้รวดเร็ว เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับสมาชิกในเครือข่าย
- (9) ควรทำให้เครือข่ายเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต ด้วยการนำความรู้ใหม่ที่ได้รับไปสร้างสรรค์ให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น
- (10) ควรกล่าวคำขอบคุณในทุกโอกาสที่ได้รับ เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีแก่สมาชิกในเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน

2.1.7 โครงสร้างและความสัมพันธ์ของเครือข่าย

โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย คือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับกระบวนการทำงานของเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย จากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการทำงานในรูปแบบเครือข่าย ที่เป็นเครือข่ายทางสังคม (social network) สามารถสรุปเป็นแผนภาพเพื่อให้สามารถมองเห็นวิวัฒนาการและความเป็นมาของเครือข่ายในประเทศไทย โดยแบ่งได้ 3 แบบ ดังนี้ (ชนัญญา กาญจนรังษิณนท์, 2548)

- 1) โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายที่มีอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน จากการศึกษาลักษณะการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การดำเนินการของเครือข่ายจะมี

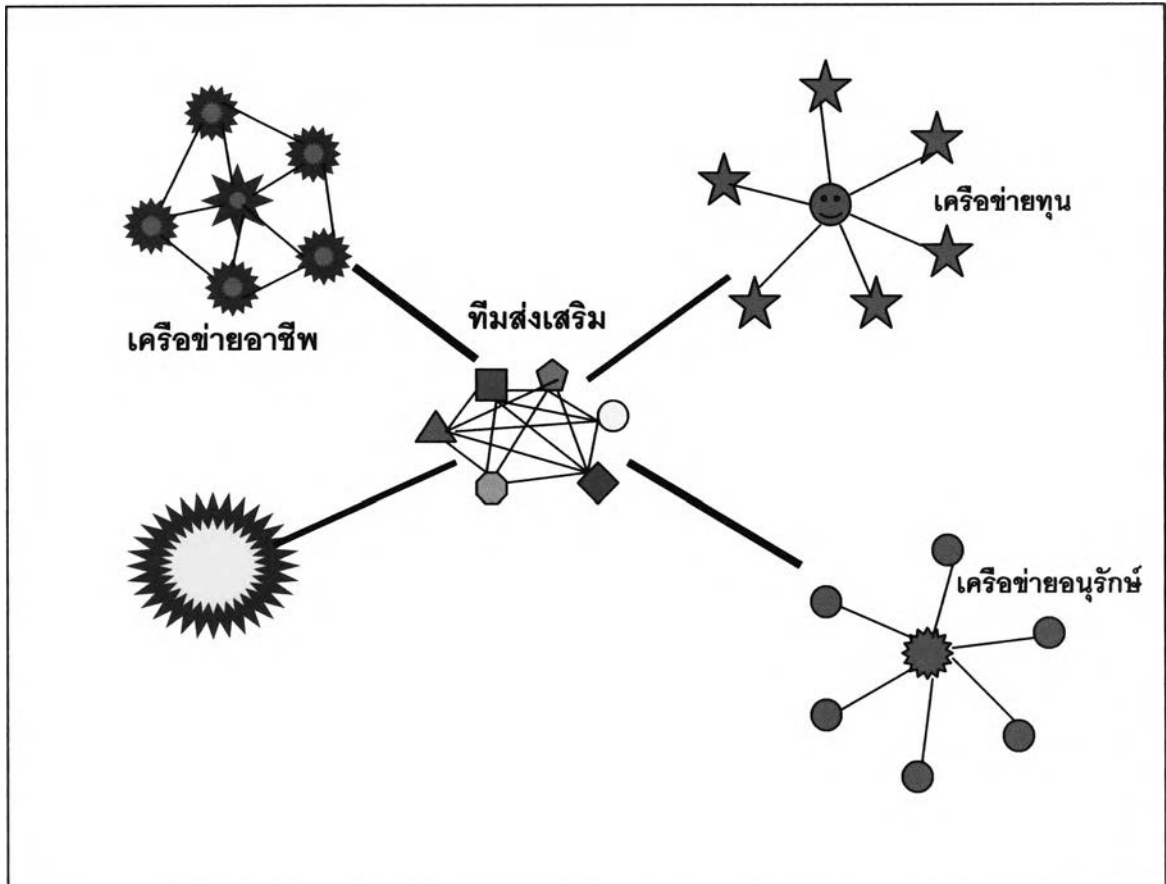
ลักษณะของการร่วมมือกันในระหว่างกลุ่มผู้มีอาชีพเดียวกัน หรือภายในองค์กรเดียวกัน โดยปราศจากการเชื่อมโยงกับแบบพหุภาคี ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.2

แผนภาพที่ 2.2 กลุ่มและเครือข่ายที่มีอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน

2) โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายที่กำลังเกิดขึ้น

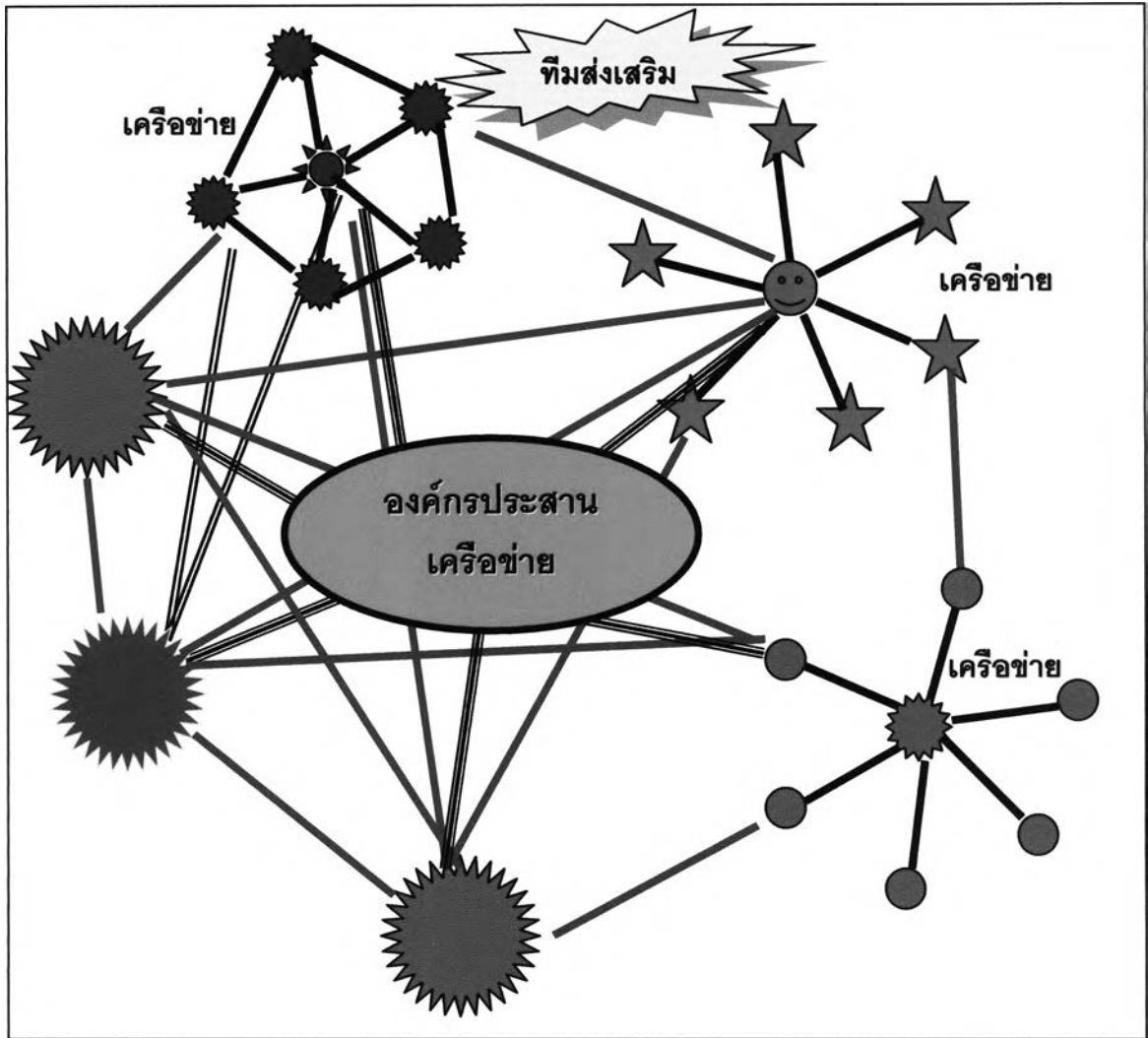
จากกระแสของความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งผลให้การดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายที่ดำเนินการเป็นกลุ่ม ๆ ได้มีการหันหน้าเข้าหากันเพื่อร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสานความร่วมมือกันเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของเครือข่ายที่กำลังดำเนินการอยู่ ซึ่งในขณะนี้กลุ่มเครือข่ายทางสังคมเริ่มมีการประสานความสัมพันธ์และเชื่อมโยงการทำงาน of เครือข่ายเป็นลักษณะพหุภาคี โดยแต่ละเครือข่ายจะมีศูนย์กลางการติดต่อสื่อสาร และมีทีมงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันของทุกเครือข่าย ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.3

แผนภาพที่ 2.3 กลุ่มและเครือข่ายที่กำลังเกิดขึ้น

3) โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่คาดหวังให้เกิดมีและเป็นในอนาคต

เครือข่ายที่หวังให้เกิดขึ้นในอนาคตเป็นรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือที่มีการเชื่อมโยงและประสานความร่วมมือแบบเชื่อมต่อกันหมดของทุกภาคส่วน โดยมีองค์กรประสานเป็นศูนย์กลางการดำเนินงาน มีทีมสนับสนุนจากภายนอกเข้ามา มีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงาน การติดต่อสื่อสารเพื่อความร่วมมือเกิดขึ้นทั้งภายในเครือข่ายด้วยกันและภายนอกเครือข่าย มีความหลากหลายของเครือข่ายความร่วมมือ และมีองค์กรอื่น ๆ เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานด้วยเช่นกัน เครือข่ายในลักษณะนี้เป็นเครือข่ายที่คาดหวังอยากให้เกิดมีกับระบบเครือข่ายสังคมของประเทศไทย ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.4

แผนภาพที่ 2.4 เครือข่ายที่คาดหวังให้เกิดขึ้นและเป็น

จากแผนภาพได้แสดงถึงพัฒนาการของเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งมีพัฒนาการของการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และในส่วนของ การวิจัยของประเทศไทยพบว่า มีพัฒนาการของการดำเนินงานด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์การ พัฒนาการวิจัยของประเทศ ได้มีการสนับสนุนให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการงานวิจัย ให้มีความร่วมมือทำวิจัยในรูปแบบเครือข่ายมากขึ้น โดยมีการผลักดันให้เกิดการเริ่มพัฒนากลไกในการ บูรณาการงานวิจัยของหน่วยงานด้านต่าง ๆ ให้เป็นเครือข่ายของการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกัน และมีการ เน้นการวิจัยและพัฒนา (R&D) ซึ่งจะมีส่วนเพิ่มศักยภาพทางการแข่งขัน และเสริมสร้างความเจริญ ทางเศรษฐกิจของประเทศ อันก่อให้เกิดการขับเคลื่อนที่จะทำให้เกิดงานวิจัยในรูปแบบเครือข่าย มากขึ้น (สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ วิรัชชัย, 2546) การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนก็เป็นส่วนหนึ่ง ของการวิจัยที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาด้านการศึกษาของประเทศ และกำลังขับเคลื่อนไปสู่การรวมตัวเป็น เครือข่ายของครุณักวิจัย อาจารย์มหาวิทยาลัย นักวิจัย เพื่อพัฒนาการทำวิจัยของครูให้มีประสิทธิภาพ

2.2 รูปแบบเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

จากการศึกษารูปแบบเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนจากงานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน (Gunter, 2001; Smith et al, 2002; Anscow et al, 2003, 2004) สามารถสรุปได้ดังนี้

Gunter และคณะ (2001) ได้นำเสนอลักษณะการเชื่อมโยงของเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการ โดยมีลักษณะการดำเนินงานแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนการดำเนินการของระบบเครือข่ายทั้งหมด เป็นการติดต่อเชื่อมโยงของการทำงานร่วมกันระหว่างครูผู้ฝึกปฏิบัติจากโรงเรียนที่เข้าร่วมเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่ขององค์กรการศึกษาส่วนท้องถิ่น (Local Education Authority) ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในการดูแลจัดการทางด้านการศึกษาระดับท้องถิ่นของประเทศอังกฤษ

2) ขั้นตอนการให้คำปรึกษา ในการทำงานขั้นตอนนี้ประกอบด้วยผู้ร่วมเครือข่ายที่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาอิสระและมีความเชี่ยวชาญในการทำวิจัยปฏิบัติการ มีหน้าที่หลักในการให้คำปรึกษากับครูผู้ฝึกปฏิบัติในด้านการทำวิจัยปฏิบัติการ

3) ขั้นตอนการวิจัย ในขั้นตอนนี้ ครูผู้ฝึกปฏิบัติจะทำงานร่วมกับนักวิจัยที่มาจากสถาบันอุดมศึกษา ในด้านการทบทวนกระบวนการในการฝึกปฏิบัติ และการลงมือปฏิบัติตามแผนการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ซึ่งมีความสอดคล้องกับแผนการปฏิรูปการศึกษาของชาติ

4) ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยจากสถาบันอุดมศึกษามีหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือในด้านการวิเคราะห์ข้อมูล และแสดงความคิดเห็นซึ่งอาจจะเป็นประเด็นเฉพาะหรือประเด็นทั่วไป

บทบาทของครูผู้ฝึกปฏิบัติที่เป็นครูจากโรงเรียนคือศูนย์กลางที่นำไปสู่ความคิดและเป้าหมายที่ Gunter และคณะได้กำหนดไว้ เกี่ยวกับการพิจารณาความสัมพันธ์จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติหรือการกลั่นกรองมาจากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันด้วยการนำเสนอกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการปฏิบัติเกี่ยวกับการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ

Ainscow และคณะ (2004) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบโดยใช้การวิจัยปฏิบัติการในการดำเนินงานและมีลักษณะเป็นเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการ โดยการสร้างเครือข่ายประกอบด้วยสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย ได้แก่ 1) คณะนักวิจัยจากสถาบันอุดมศึกษาจำนวน 3 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัย Manchester มหาวิทยาลัย Newcastle และมหาวิทยาลัย Canterbury Christ Church 2) โรงเรียนเข้าร่วมเครือข่าย จำนวน 25 โรงเรียน และ 3) องค์กรการศึกษาส่วนท้องถิ่น จำนวน 3 แห่ง

ลักษณะการทำงานของเครือข่ายเป็นวงจรที่ต่อเนื่องกันของการวิจัยปฏิบัติการ โดยในวงจรรอบที่ 1 เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างครูในโรงเรียนกับเจ้าหน้าที่จากองค์กรการศึกษาส่วนท้องถิ่นในการค้นหาแนวทางในการใช้ความรู้ที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับภายในบริบทนั้น ๆ จากนั้นก็ทำการวิจัยเพื่อ

หาแนวทางการแก้ไขปัญหาลงมือให้ชัดเจน แล้วนำผลการวิจัยไปพัฒนาในสนามนั้น ๆ และในวงจรการวิจัยรอบที่ 2 เป็นการพิจารณาการพัฒนาจากการทำงานของเครือข่าย โดยการใช้ทฤษฎีที่มีอยู่ จากการวิจัยรอบแรก และการทำงานของเครือข่ายมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานลงลึกและมีความซับซ้อนต่อไป การทำงานเป็นวงจรที่เชื่อมต่อกันนั้นทั้งสองวงจรมีความสำคัญและแฝงไว้ซึ่งกำลังความสามารถในการทำงาน

Smith และคณะ (2002) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้ในการศึกษาของผู้ใหญ่ และใช้การวิจัยที่เป็นเครือข่ายวิจัยที่ประกอบด้วยนักวิจัย ผู้ฝึกปฏิบัติ ผู้ฝึกปฏิบัติท้องถิ่น ผู้จัดการโครงการ และคณะทำงานจากมลรัฐ และเป็นเครือข่ายวิจัยที่มีการดำเนินงานเป็นเวลาหลายปี (multi-year research) โดยมีลักษณะการดำเนินงาน ดังนี้

1) การติดต่อเชื่อมโยงระหว่างผู้ฝึกปฏิบัติและนักวิจัยมีผลกระทบในทางบวกต่อผู้ฝึกปฏิบัติ และการฝึกปฏิบัติ กล่าวคือ การเข้าร่วมการวิจัยเป็นการขยายมุมมองของผู้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งมีความสำคัญในการทำวิจัยและช่วยในการพัฒนาผู้ฝึกปฏิบัติให้สามารถทำงานได้อย่างมืออาชีพ

2) การติดต่อเชื่อมโยงระหว่างผู้ฝึกปฏิบัติและนักวิจัยมีผลกระทบทางบวกต่อนักวิจัยและการวิจัย กล่าวคือ มีการรวมผู้ฝึกปฏิบัติเข้าไปในการออกแบบการวิจัย การปฏิบัติ และการปรับปรุงการวิเคราะห์คุณภาพของการวิจัย และการเชื่อมโยงการวิจัยกับศาสตร์อื่น ๆ และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อผู้ฝึกปฏิบัติ สำหรับนักวิจัยได้เข้าร่วมใน PDRA (The Practitioner Dissemination and Research Network) มีความเข้าใจวิธีการออกแบบการวิจัยให้เหมาะสมกับปัญหาของผู้ฝึกปฏิบัติ และวิธีการพัฒนาการทำวิจัยบนพื้นฐานของการปฏิบัติอย่างแท้จริง

3) การติดต่อเชื่อมโยงอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างนักวิจัยและผู้ฝึกปฏิบัติต้องอาศัยกลยุทธ์เฉพาะ กล่าวคือ ผู้ฝึกปฏิบัติคือผู้ใช้ผลการวิจัย ดังนั้น เขาจึงแสวงหาผลการวิจัยใหม่ ๆ รู้สึกสะดวกสบายในการเรียนรู้การวิจัย เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และพยายามคิดหาแนวทางในการประยุกต์ใช้โดยผ่าน ชั้นเรียน กลยุทธ์ เทคนิค และความคิด ผู้ฝึกปฏิบัติในการวิจัยต้องมีความพยายามในการเชื่อมโยงระหว่างการฝึกปฏิบัติกับการวิจัย พยายามเรียนรู้ผลการวิจัยจากผู้ฝึกปฏิบัติอื่น ๆ ซึ่งจะมีประโยชน์มาก และเมื่อผู้ฝึกปฏิบัติได้เข้าร่วมในการทำวิจัยก็เป็นโอกาสที่ทำให้ได้มีโอกาสเห็นแนวทางในการทำงานและพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมืออาชีพ

4) การติดต่อเชื่อมโยงอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างนักวิจัยและผู้ฝึกปฏิบัติต้องอาศัยกลยุทธ์เฉพาะในการสนับสนุนจากผู้นำผู้ฝึกปฏิบัติ ผู้ฝึกปฏิบัติท้องถิ่น ผู้จัดการโครงการ และคณะทำงานจากมลรัฐ ซึ่งประสิทธิภาพของผู้นำการฝึกปฏิบัติก็คือการเกี่ยวข้องกับการฝึกฝน ระยะเวลา และโครงสร้างที่ได้จัดเตรียมไว้เพื่อเป็นพื้นฐานในการฝึกปฏิบัติ

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทั่วไป

ปาน กิมปี (2540) ได้ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน และเพื่อความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยศึกษากรณีศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ 3 เครือข่าย คือ กลุ่มออมทรัพย์ ตำบลคลองเปี้ยะ กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ และกลุ่มยุวเกษตรกรพัฒนา การวิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ที่ได้สังเคราะห์ได้รับการตรวจสอบความเป็นไปได้และปัจจัยความสำเร็จจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า

1) เครือข่ายการเรียนรู้มีการพัฒนามาจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เครือข่ายสังคมเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานภายในชุมชน และมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจ และองค์กรวิชาการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก

2) กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่พบในเครือข่ายการเรียนรู้ มีทั้งกิจกรรมในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้และแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะและอาชีพโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ โดยองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วยการใช้ความรู้จากการศึกษาแบบทางการเสริมต่อด้วยการศึกษานอกโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย อันเป็นกระบวนการต่อเนื่อง

3) ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญ คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน ความร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย โดยเน้นกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

ณัฐลิตา ระหา (2542) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนจังหวัดสงขลา

ในด้านวิธีการสร้างเครือข่ายครู ด้านโครงสร้างเครือข่ายครู ด้านการดำเนินงานของเครือข่ายครู ด้านปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการพัฒนาเครือข่ายครู ผลการวิจัยพบว่า

1) วิธีการสร้างเครือข่าย เกิดจากครูที่มีอุดมการณ์ในการจัดการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน มีองค์กรเอกชนและรัฐบาลสนับสนุนให้เกิดเวทีเครือข่าย พัฒนาการของเครือข่ายปี 2532 – 2534 เป็นระยะก่อตัวของกลุ่มออมทรัพย์ ปี 2534 – 2537 เกิดเครือข่ายครูเพื่อเด็กเพื่อชุมชนและขยายไปสู่กิจกรรมการจัดการศึกษาโดยเน้นหลักสูตรท้องถิ่น ปี 2537 – 2541 เป็นระยะการขยายเครือข่ายโดยมีนโยบายคือต้องการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการศึกษาที่ไม่ตอบสนองต่อท้องถิ่น มีเป้าหมายคือการจัดการศึกษาเพื่อเชื่อมประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีแนวการดำเนินงานโดยใช้หลักการประสานงานและพึ่งตนเอง มีปัจจัยสนับสนุนคือ มีผู้นำบุคลากร และองค์กรชุมชนให้การสนับสนุนสภาพโดยรวมของเครือข่ายการจัดการเครือข่ายใช้เครือข่ายสังคม ในการดำเนินกิจกรรม กิจกรรมที่ดำเนินการคือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กและชุมชน และนำประสบการณ์สะท้อนออกมาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น สภาพเครือข่ายที่ต้องการในอนาคต ต้องการให้มีการสนับสนุนงบประมาณ และกฎระเบียบของราชการต้องผ่อนคลายลง ศักยภาพของเครือข่าย คือ ความมีอุดมการณ์ร่วมกันและมีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่เสมอ ข้อด้อยของเครือข่ายขาดการเก็บหลักฐานการทำงาน

2) โครงสร้างเครือข่าย ขนาดกลุ่มที่ปรึกษามี 2-3 คน กลุ่มของผู้นามี 7-15 คน ความสัมพันธ์กับโรงเรียน ชุมชนเครือข่าย และเพื่อนสมาชิก แสดงบทบาทโดยให้คำปรึกษา ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนกันในเครือข่าย คือ คน ความรู้ และทรัพยากร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นแบบแนวราบ ความถี่ในการติดต่อสื่อสาร 1-2 สัปดาห์ต่อครั้ง ระยะเวลาความสัมพันธ์ 1-8 ปี การประสานงานในเครือข่ายใช้โทรศัพท์และปากต่อปากมากที่สุด เนื้อหาที่ติดต่อสื่อสาร คือ การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสารไม่มีการกำหนดแน่นอน ปัญหาในการพบปะคือ เวลาซ้ำซ้อนกับงานราชการ ผลของปฏิสัมพันธ์ โครงสร้างเครือข่าย สมาชิกได้พัฒนาเรื่องรูปแบบและเทคนิคการสอน ได้พัฒนาตนเองในด้านความรู้ความคิด

3) การดำเนินงานของเครือข่าย กิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการประชุมสัมมนา และศึกษาดูงานทั้งในและนอกพื้นที่ร่วมกับเครือข่ายระดับชาติอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง กิจกรรมการหาทรัพยากร และกิจกรรมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น พบว่า มีการดำเนินการน้อย กิจกรรมเพื่อขยายและสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย พบว่า ดำเนินการร่วมกันโดยไม่แยกออกจากกิจกรรมอื่น โดยดำเนินการในรูปกิจกรรมการทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้

4) ปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการพัฒนาเครือข่าย ระเบียบราชการ เวลาซ้ำซ้อนกับงานประจำ ขาดเงินทุน

ณัฐธา คุ่มบาง (2546) ได้ศึกษาการดำเนินงานของชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาในการดำเนินงานของชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานของชมรมครู

เครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้มีนโยบายเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ สภาพการดำเนินกิจกรรม 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการสร้างศรัทธา การสาธิตรูปแบบการสอน การร่วมคิดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และการติดตามประเมินผลตลอดกระบวนการ ปัญหาที่พบคือ สมาชิกมีเวลาไม่เพียงพอในการเข้าร่วมกิจกรรม งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมไม่เพียงพอ กิจกรรมการทำวิทยากรให้กับสมาชิกในชมรม เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของชมรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น วิทยากรที่จัดหาคือ อุปกรณ์และงบประมาณ ปัญหาที่พบคือ วิทยากรที่มีไม่ได้รับความสนใจและมีจำนวนจำกัด กิจกรรมเพื่อขยายและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชมรม โดยใช้กิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ของชมรมเป็นเครื่องมือในการหาสมาชิก สร้างศรัทธาเพื่อให้ครูร่วมเป็นสมาชิกของชมรมและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้ ปัญหาที่พบคือ สมาชิกมีจำนวนมาก ดูแลไม่ทั่วถึง สมาชิกอยู่ไกล วิธีสร้างเครือข่ายของชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มครูจัดเป็นกลุ่ม มีครูต้นแบบขยายผลในลักษณะครูเครือข่าย ทำให้มีสมาชิกเพิ่มจำนวนมากขึ้น โครงสร้างเครือข่ายชมรมครูเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ ประกอบด้วยผู้สนับสนุนชมรม คณะกรรมการชมรม สมาชิกชมรม แสดงบทบาทร่วมกันในการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ปัญหาการสร้างเครือข่ายปฏิรูปการเรียนรู้ที่พบคือ การใส่ใจของผู้บริหารที่จะสนับสนุนครูให้เข้ารับการอบรม สัมมนาจากชมรม ฯ การไม่ยอมรับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของครู ภาระหน้าที่ของครูที่ต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว สุขภาพ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางและชมรมไม่มีงบประมาณเพียงพอในการสนับสนุนการดำเนินงานของชมรม

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน

สกาวรัตน์ ชุ่มเขย (2543) ได้ศึกษาการนำเสนอรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาครูประถมศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ความต้องการ และแนวทางการทำวิจัยปฏิบัติการ และนำเสนอรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาครูประถมศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน วิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและสื่อวีดิทัศน์ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการศึกษาภาคสนาม จากกรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา 3 แห่ง การสร้างและการนำเสนอรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการ และการตรวจสอบรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการโดยการสนทนากลุ่มกับคณะครู และตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ ผลการวิจัยพบว่า

1) ในสภาพปัจจุบันลักษณะการทำวิจัยปฏิบัติการมีทั้งแบบทำคนเดียว และทำเป็นทีม ทั้งภายในโรงเรียนและกับบุคคลภายนอกโรงเรียน ประเด็นการวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับทักษะการคิดในวิชาคณิตศาสตร์ ทักษะการสื่อสารในภาษาไทยและปัญหาพฤติกรรมของนักเรียน วิธีการวิจัยที่ครูใช้คือ การสำรวจ การศึกษารายกรณี การวิจัยแบบกึ่งทดลอง และการวิจัยและพัฒนานวัตกรรม ปัญหาในการวิจัย คือ ครูยังขาดความรู้ ความเข้าใจและการช่วยเหลือจากหน่วยงาน ครูมองการวิจัย

เป็นเรื่องยาก ไม่มีเวลาและภาระงานครุมาก ครูต้องการการสนับสนุนด้านการอบรม ตัวอย่างผลงาน การทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนที่หลากหลาย ที่ปรึกษาและผู้นิเทศติดตามด้านการวิจัย และการสนับสนุนด้านปัจจัยจากโรงเรียนโดยเฉพาะเรื่อง นโยบาย การจัดเวลา สื่อ วัสดุอุปกรณ์และการจัด กิจกรรมส่งเสริมการวิจัย

2) รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาครูโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานควรเป็นโปรแกรม การวิจัยที่มีคำถาม กิจกรรมการวิจัยต่อเนื่องเรียงร้อยไปเพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้และการสร้างความรู้ อย่างต่อเนื่องของครูโปรแกรมการวิจัยควรประกอบด้วย 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การวิจัยปฏิบัติการเพื่อ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ระยะที่ 2 การวิจัยปฏิบัติการเพื่อประเมินการสอนของครู ระยะที่ 3 การวิจัยปฏิบัติการเพื่อสร้างและพัฒนานวัตกรรมในการสอน

เทวี พรหมมินตะ (2544) ได้ศึกษาผลของการเสริมพลังอำนาจครูโดยการพัฒนาความสามารถ ด้านการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนตามแนวคิดความร่วมมือ: การออกแบบด้วยวิธีผสมผสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจสภาพการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ของครูสังกัดสำนักงานศึกษา กรุงเทพมหานคร 2) เสริมพลังอำนาจให้กับครูโดยการพัฒนาความสามารถด้านการทำวิจัยปฏิบัติการ ในชั้นเรียนตามแนวคิดความร่วมมือ และ 3) ศึกษาผลของการเสริมพลังอำนาจให้กับครู ผลการวิจัย พบว่า 1) จากข้อมูลการวิจัยเชิงสำรวจพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ในการทำวิจัยร้อยละ 66.84 โดยครูที่เคยทำวิจัยมีประสบการณ์การฝึกอบรมการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ร้อยละ 81.98 และ มีความต้องการการฝึกอบรมร้อยละ 56.57 รูปแบบการทำวิจัยเป็นแบบทางการ ร้อยละ 70.1 ลักษณะ การทำวิจัยแบบรายบุคคลร้อยละ 78.1 โดยมีรูปแบบความร่วมมือระหว่างบุคคลภายในโรงเรียนมากที่สุด 2) กระบวนการเสริมพลังอำนาจครูใช้วิธีการบรรยายให้ความรู้และการสนับสนุนส่งเสริมให้ ความช่วยเหลือครูในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน 3) สำหรับผลการวิจัยจากกรณีศึกษาพบว่า หลังการเสริมพลังอำนาจครูในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทำวิจัยมากกว่า ร้อยละ 50 ในแต่ละโรงเรียน มีการทำวิจัยแบบไม่เป็นทางการมากกว่าร้อยละ 60 ลักษณะการทำวิจัยเป็นรายบุคคลมากกว่า ร้อยละ 70 รูปแบบความร่วมมือในการวิจัยที่พบเป็นแบบความร่วมมือระหว่างบุคคลภายในโรงเรียน โดยไม่มีบุคคลภายนอกให้ความช่วยเหลือ ประเด็นปัญหาวิจัยที่ศึกษาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมของนักเรียนและปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครู

บุญยาพร จิมพลอย (2544) ได้ศึกษาผลของการทำวิจัยในชั้นเรียนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของครูระดับประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและผลลัพธ์ของการทำวิจัย ในชั้นเรียนที่มีต่อการพัฒนาครูระดับประถมศึกษา เปรียบเทียบสภาพการจัดการเรียนการสอนภายใน ห้องเรียนของครูนักวิจัยและครูที่ไม่ใช่ครูนักวิจัยในโรงเรียนประถมศึกษา ศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนและ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำวิจัยในชั้นเรียน และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของครู หลังการทำวิจัยในชั้นเรียน และอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า

กระบวนการทำวิจัยในชั้นเรียน เริ่มต้นจากการกำหนดปัญหาวิจัย การวิเคราะห์ปัญหา ออกแบบการวิจัย ดำเนินการแก้ไขปัญหา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และเขียน รายงานผลการวิจัย ซึ่งผลลัพธ์ของการทำวิจัยในชั้นเรียนจะช่วยให้ครูเกิดการพัฒนาระบบการคิด หาเหตุผลถึงที่มาของปัญหาต่าง ๆ อันจะส่งผลต่อคุณภาพของผู้เรียนและการจัดการเรียนการสอน ช่วยให้ครูมีความเข้าใจนักเรียน เข้าใจพฤติกรรมของนักเรียน ทำให้ครูมีความสนิทสนมกับนักเรียน มากขึ้น สามารถให้คำแนะนำและส่งเสริมให้นักเรียนแสดงศักยภาพของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการและความถนัดของนักเรียน โดยครูนักวิจัยจะมีการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ วางแผนการสอนจากการวิเคราะห์หลักสูตร ผู้เรียน และบริบทของท้องถิ่น แล้วศึกษาหา ความรู้เพิ่มเติม และจึงเขียนแผนการสอน ใช้กระบวนการวิจัยในชั้นเรียนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ปัจจัยที่สนับสนุนการทำวิจัยในชั้นเรียนได้แก่ ความต้องการพัฒนา นักเรียน ความต้องการพัฒนาตนเอง การมีทัศนคติที่ดีต่อการวิจัย มีความประทับใจในการสอนของ ครูในอดีต การส่งเสริมประสมการณ์จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ความภาคภูมิใจในผลงาน การได้รับการ ส่งเสริมจากบุคคลต่าง ๆ ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการทำวิจัยในชั้นเรียนได้แก่ ครูขาดความรู้ ความสามารถในการสร้างนวัตกรรมและการเขียน ประกอบกับครูไม่มีเวลาทำวิจัยในชั้นเรียน เนื่องจากมีภาระงานที่รับผิดชอบมาก ผลของการทำวิจัยในชั้นเรียนยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมต่าง ๆ ของครู ได้แก่ วางแผนการสอนอย่างเป็นระบบ เปลี่ยนบทบาทจากครูเป็นผู้สอนมา เป็นผู้ร่วมเรียนรู้กับศิษย์ พัฒนานวัตกรรมและสื่ออยู่ตลอดเวลา เปลี่ยนแปลงวิธีการวัดและ ประเมินผล พัฒนาค้นหาทางด้านวิชาการอย่างสม่ำเสมอ และเป็นกัลยาณมิตรกับศิษย์ สาเหตุสำคัญ ของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพราะจากการทำวิจัยทำให้ครูเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิด อย่างมีเหตุผล จากข้อมูลและการสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ก่อให้เกิดมุมมองใหม่และมีความเข้าใจ นักเรียนและตนเองมากขึ้น

สุพรรณิ สินโพธิ์ (2546) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถภาพการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนของครูประถมศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์โมเดลเชิงเส้นตรงระดับลดหลั่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถภาพการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนของครูประถมศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์ โมเดลเชิงเส้นตรงระดับลดหลั่น ผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรระดับครูที่มีอิทธิพลทางบวกอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติต่อสมรรถภาพการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนของครู ได้แก่ จำนวนครั้งที่ครูเข้าร่วม ฝึกอบรมเกี่ยวกับการทำวิจัยในช่วง 1 ปี จำนวนเวลาที่ครูศึกษาเอกสารตำราที่เกี่ยวกับการวิจัย ความ เป็นครูที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำวิจัย ลักษณะนิสัยที่เอื้อต่อการทำวิจัย และความรู้ในระเบียบ วิธีวิจัย ตัวแปรระดับครูที่มีอิทธิพลทางลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อสมรรถภาพการวิจัยปฏิบัติการ ในชั้นเรียนของครู คือ อายุ และตัวแปรระดับโรงเรียนที่มีอิทธิพลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อ สมรรถภาพการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนของครู ได้แก่ การสนับสนุนของผู้บริหารโรงเรียน แหล่ง ค้นคว้าในการวิจัย และที่ปรึกษาในการทำวิจัย

จตุภูมิ เขตจัตุรัส (2547) ได้ศึกษาความคิดริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัยกับการเปลี่ยนแปลงของความรู้และการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพความรู้และการปฏิบัติงานก่อนและหลังการดำเนินงาน ความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัย ลักษณะการดำเนินงานความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัย และการเปลี่ยนแปลงของความรู้และการปฏิบัติงานอันเนื่องมาจากอิทธิพลของความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัยของครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัย ผลการวิจัยสรุปได้ 3 ประเด็น ประเด็นแรก พบว่า สภาพความรู้และการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัยก่อนการดำเนินงานโครงการวิจัย มีลักษณะยังขาดความรู้ในเนื้อหาที่โครงการวิจัยมุ่งเน้นและสำหรับผู้ที่พอมีความรู้ก็ยังขาดการนำความรู้มาใช้ในการปฏิบัติงาน ขาดความสม่ำเสมอในการปฏิบัติ และครูโรงเรียนไม่สามารถทำวิจัยและนำผลการวิจัยมาใช้ในการปฏิบัติงานได้ ประเด็นต่อมาพบว่า ลักษณะการดำเนินงานความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัยระหว่างครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัยมี 3 แบบ คือ แบบนำพัฒนา แบบกัลยาณมิตร และแบบสนับสนุน โดยทั้ง 3 แบบมีลักษณะความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัย 5 ประการ คือ (1) มีการกำหนดเป้าหมายในการวิจัยร่วมกัน (2) มีการกำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการวิจัยร่วมกัน (3) มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันในการวิจัย (4) มีการทบทวนความสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ (5) มีการเอื้อประโยชน์ต่อกันในการวิจัย และประเด็นสุดท้าย พบว่า สภาพความรู้และการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังการดำเนินงานโครงการวิจัย มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะการเพิ่มความรู้มากขึ้นในเนื้อหาสาระที่มุ่งเน้นของโครงการวิจัยและสามารถนำความรู้มาใช้ในการปฏิบัติงานได้มากขึ้นและอย่างหลากหลาย มีการพัฒนางานที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง สามารถทำวิจัยได้และมีการนำผลการวิจัยไปใช้ในการปฏิบัติงาน อิทธิพลสำคัญของความริเริ่มของความเป็นหุ้นส่วนในการวิจัยคือ ทำให้ครูโรงเรียนและอาจารย์มหาวิทยาลัยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน อันเป็นผลทำให้แต่ละฝ่ายเกิดความรู้ที่มีคุณค่าทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ และก้าวสู่การพัฒนาวิชาชีพพร้อมกัน

Levin และ Rock (2003) ได้ศึกษาผลของการวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือที่มีต่อการให้บริการและประสบการณ์ของครูผู้ร่วมงานในโรงเรียนพัฒนาวิชาชีพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูที่รับการฝึกปฏิบัติ กับครูผู้ฝึกที่มีประสบการณ์ จำนวน 5 คู่ โดยที่ครูแต่ละคู่ได้ร่วมมือกันในการวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินโครงการวิจัยปฏิบัติการในระหว่างโครงการฝึกหัดครูในสนามของโรงเรียนพัฒนาวิชาชีพ ผลการวิจัยพบว่า โครงการที่จัดทำขึ้นได้ช่วยผู้เข้าร่วมโครงการพัฒนาและมีความสัมพันธ์แบบร่วมมือกันในลักษณะของผู้ฝึกกับผู้รับการฝึก การทำงานแบบร่วมมือกันทำให้มีโอกาสในการสนทนาแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ และช่วยเพิ่มระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้มากขึ้น

3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการ

Nichols (1997) ได้ศึกษาการวิจัยปฏิบัติการในการดูแลสุขภาพ: เครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือของกลุ่มดูแลสุขภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมแนวคิดการใช้วิจัยปฏิบัติการในการสำรวจดูแลสุขภาพและการเปลี่ยนแปลงและการนำเสนอเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในการดูแลสุขภาพ มีเป้าหมายของกลุ่มเครือข่ายวิจัย และการเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนา มีกลุ่มเป้าหมายที่สมัครใจเข้าร่วมเครือข่าย คือ พยาบาลจำนวน 12 คน ใช้วิจัยปฏิบัติการในการดำเนินงาน มีการประชุมกลุ่ม 3 ครั้งต่อสัปดาห์ เป็นเวลา 12 เดือน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ประกอบการบันทึกเทป วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์บทสนทนา ผลการวิเคราะห์ทำให้ได้ทฤษฎีอันเนื่องมาจากการปฏิบัติที่เป็นหลักการพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ของการใช้เครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือ และทำให้ได้เกณฑ์การประเมินผลกระทบที่มีต่อการดูแลและการฝึกปฏิบัติของพยาบาล และกระบวนการของเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือของกลุ่มดูแลสุขภาพ เป็นโมเดลของการเสริมอำนาจความรู้ทางการศึกษาที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของการสะท้อนผลของการปฏิบัติ กลุ่มสมาชิกในเครือข่ายทุกคนมีบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการวิจัย

Gunter (2001) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายวิจัยการประเมินครูในปี ค.ศ.1980 - 2000 มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและการปฏิบัติในการประเมินครูในประเทศอังกฤษตั้งแต่ปี ค.ศ.1980 เป็นต้นมา โดยการใช้เครือข่ายวิจัยที่ซับซ้อน การดำเนินงานอยู่ในบริบทของนโยบายของประเทศที่ได้มีความพยายามเพิ่มขึ้นในการแสวงหาวิธีการในการบริหารการดำเนินงานที่เชื่อมโยงระหว่างวิธีการที่ใช้ไปกับเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการประเมินเครื่องมือและค้นหาขอบเขตของสิทธิมนุษยชน และเกี่ยวกับการวิเคราะห์แบบดั้งเดิม งานวิจัยเขียนขึ้นเพื่อสนับสนุน 1) ให้สามารถเข้าใจและรู้จักการวางแผนการดำเนินงานของเครือข่ายที่ประกอบด้วย ครูในโรงเรียน นักวิจัยจากสถาบันอุดมศึกษาที่ปรึกษาอิสระ และที่ปรึกษาจากองค์กรการศึกษาท้องถิ่น และ 2) วิธีการสร้างแนวทางที่หลากหลายในการสอนในชั้นเรียนที่มีผลกระทบต่อพัฒนาอย่างมืออาชีพ ในขณะที่เครือข่ายอาจถูกกำหนดขอบเขตอันเนื่องมาจากการปฏิรูปการศึกษา แต่เป้าหมายก็ยังมีอยู่และดำเนินต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากความสามารถของนักการศึกษาและความสามารถในการแปรนโยบายระดับท้องถิ่น นั้นหมายความว่าความยั่งยืนในการฝึกปฏิบัติในโมเดลเครือข่ายก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไป

Ainscow และคณะ (2003) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกของการพัฒนาด้วยการปฏิบัติโดยรวม เนื่องจากในขณะนี้โรงเรียนในประเทศอังกฤษได้ถูกกำหนดให้เล็งเห็นความสำคัญของการกำหนดการศึกษาโดยรวม ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงนำเสนอข้อค้นพบของเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือที่ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้เชื่อมโยงกับความแนวทางการปฏิรูปนี้ เครือข่ายประกอบด้วยคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัย และผู้ฝึกปฏิบัติ ที่ให้ความสนับสนุนในการพัฒนาด้วยการปฏิบัติโดยรวม จากผลของการดำเนินงานนี้ มีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นว่าการพัฒนาโดยการปฏิบัติไม่ใช่เป้าหมายที่จะนำมาใช้อธิบายได้เพียงพอกับเอกสารและงานวิจัยที่มีอยู่ แต่ในทางกลับกันได้รวมกระบวนการเรียนรู้

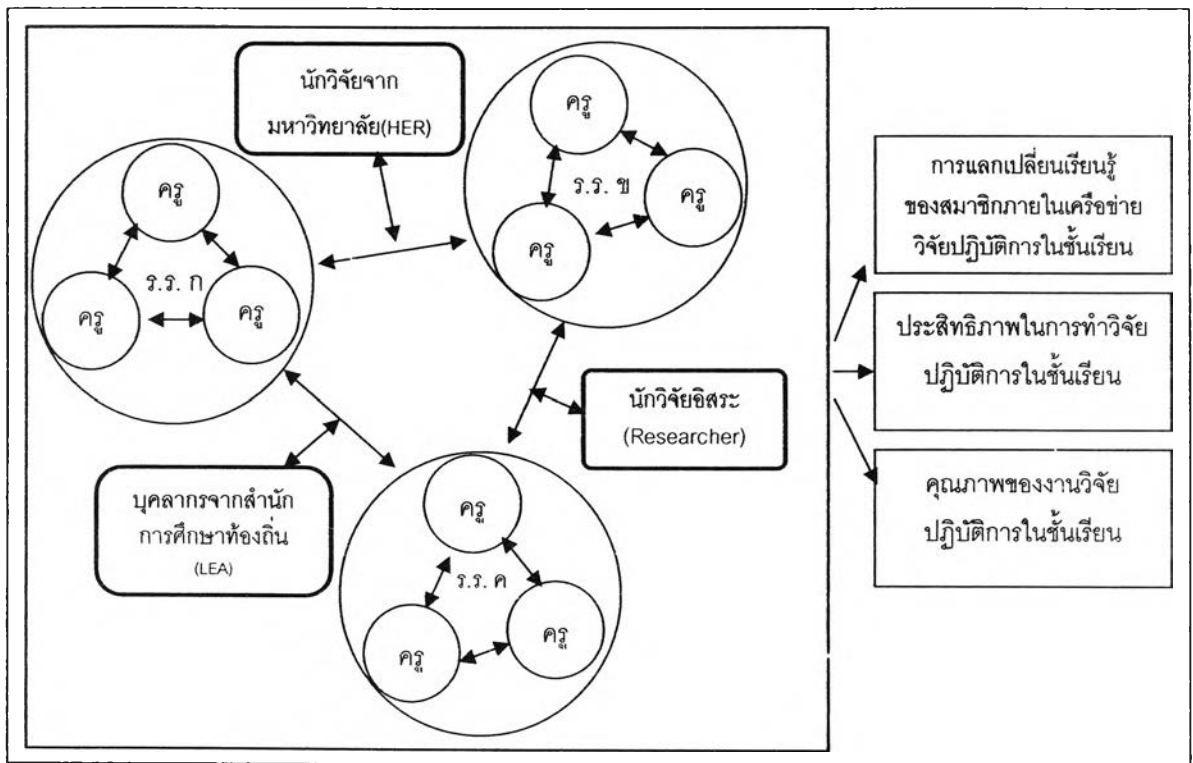
ของสังคมที่เกิดขึ้นภายในสถานที่ทำงาน งานวิจัยนี้ได้พยายามให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเข้าใจที่ลึกซึ้งกว่าของผลที่ได้รับจากกระบวนการนี้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดของสังคมแห่งการปฏิบัติ (communities of practice) ที่พัฒนาโดย Etienne Wenger โดยมุ่งเฉพาะประเด็นที่มีต่อวิธีการมอง การเรียนรู้ในลักษณะของการปฏิบัติ แต่มีข้อโต้แย้งว่าการพัฒนาด้วยการปฏิบัติโดยรวมนั้น ได้รวมถึง วิธีการจัดการการทำงานแบบร่วมมือ ที่ได้รับการสนับสนุนโดยมีความเกี่ยวข้องกับโมเดลที่หลากหลาย และได้เข้ามาขัดขวางวิธีการคิด และนี่คือช่องว่างที่เกิดขึ้น แต่อุปสรรคหรือสิ่งขัดขวางต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานี้ทำให้ผู้เข้าร่วมเครือข่ายได้รู้จักการสังเกตและรู้จักการนำไปใช้เป็นแนวทางใหม่ที่มีความ เป็นไปได้สำหรับการปฏิบัติในครั้งต่อไป

Ainscow และคณะ (2004) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติโดยรวมเพื่อความเข้าใจและการ พัฒนาในโรงเรียน: เครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือ รายงานวิจัยนี้ได้นำเสนอการเรียนรู้อวิธีการ ดำเนินงาน และข้อค้นพบที่ได้รับจากเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือในประเทศอังกฤษ สมาชิก ของเครือข่ายประกอบด้วย นักวิจัยจาก 3 มหาวิทยาลัย ผู้ฝึกปฏิบัติที่มาจากโรงเรียน และเจ้าหน้าที่ การศึกษาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบ ใช้การวิเคราะห์ขึ้นอยู่กับ ธรรมชาติของความตึงเครียดระหว่างนโยบายของชาติในการเพิ่มมาตรฐานกับการลดขอบเขตและการ แบ่งแยกภายในการบริการทางการศึกษาของอังกฤษ และในการวิจัยนี้ต้องการค้นหาแนวทางเพื่อ 1) สนับสนุนการพัฒนาการปฏิบัติที่สามารถช่วยลดการแบ่งแยก เพิ่มการรวมเข้าด้วยกันและการ ปรับปรุงผลลัพธ์สำหรับผู้เรียนในโรงเรียนที่เข้าร่วมเครือข่าย 2) พัฒนาประสิทธิภาพของผู้ฝึกปฏิบัติ ในการใช้การวิจัยเพื่อการปรับปรุงการปฏิบัติของตนเอง 3) ค้นหาบทบาทหรือหน้าที่ของบุคคลากร ทางวิชาการที่มีการทำงานร่วมกับผู้ฝึกปฏิบัติ และ 4) สนับสนุนความเข้าใจทางทฤษฎีที่สำคัญของ วิธีการปฏิบัติที่ได้รับการพัฒนาเพื่อช่วยในการเอาชนะอุปสรรค ในการเข้าร่วมและการเรียนรู้ รวมทั้ง ยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้สำหรับผู้เรียนทุกคน และที่สำคัญเครือข่ายวิจัยนี้ยังมีการดำเนินอย่าง ต่อเนื่องและมีความตั้งใจในการเชื่อมโยงกับทีมวิจัยทั่วโลกที่มีความสนใจและมีวิธีการดำเนินงานที่ คล้ายกันเพื่อการพัฒนาของเครือข่ายการเรียนรู้ที่ไว้พรมแดน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้มีการนำเสนอโมเดลเครือข่ายที่เป็นเครือข่ายวิจัย ปฏิบัติการในชั้นเรียน ที่มีการปฏิบัติในต่างประเทศ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทางด้านการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูในโรงเรียน ที่ปรึกษาการวิจัยจากมหาวิทยาลัย นักวิจัยอิสระ เจ้าหน้าที่การศึกษาท้องถิ่น โดยทุกฝ่ายเข้ามาประสานความร่วมมือระหว่างกันโดยมีลักษณะของการ ทำงานเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับโรงเรียนทั้งระบบ และเป็นเครือข่ายที่มีโรงเรียนเข้า ร่วมหลายโรงเรียน จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและ ทางด้านการปฏิบัติ

กรอบความคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร ตำรา ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบความคิดการวิจัยโดยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ประกอบด้วย ครูนักวิจัย นักวิจัยจากมหาวิทยาลัย นักวิจัยอิสระ บุคลากรจากสำนักงานการศึกษาท้องถิ่น และจากการทำวิจัยในโมเดลเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ผลที่คาดว่าจะได้รับ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิกภายในเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ประสิทธิภาพในการทำวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนและคุณภาพของงานวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน ดังปรากฏในแผนภาพที่ 2.5

แผนภาพที่ 2.5 กรอบความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน